

Mohay Tamás

Asszonyors – tükrözve. *Anna*. A székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum időszaki kiállítása a Nemzeti Múzeumban, 2017. november 29. – 2018. április 30.

Melyik az a női név, amely jobbra és balra olvasva azonos? A *palindrom* minden nyelven régi játék és fejtörő, s Anna esetében semmi kétségünk nincs, hogy a hangsor visszafelé olvasva is ugyanaz.¹

„Megfordítható” s mégis önmagával azonos élet nem elképzelhető. És az vajon lehetséges, hogy egyazon indulás, egyazon neveltetés, egyazon életkezdet ugyanoda érkezen meg – akkor is, ha a „szereplők” két, merőben ellentétes utat jártak be? Kik laknak a városi panelekben, milyen életutakra néznek vissza? Mi van a látszataik mögött, miket és kiket rejtenek a sablonosan bútorozott szobák, a szöveges falvédővel díszített konyhák? Magukba roskadva min töprengenek idős asszonyok a rádiót hallgatva vagy az újságot félrejtve? Megérthető-e, bemutatható-e az élet útja a földön?² Akár a sajátunk, akár a mások élete?³

Ehhez hasonló kérdések foroghattak az *ANNA* címet kapott kiállítás alkotóinak fejében, akik arra tettek kísérletet, hogy a töprengéseiket néprajzi kiállítás formájában fogalmazzák meg. Elszakadtak megszokott hagyományoktól, hogy talán mélyebben láthassanak bele hagyományokba, s értelmezni tudják azok megszaggatott törmelékeit.

Székelyföldi múzeumok és intézmények munkatársai fogtak össze egy közös kiállításról álmodva. Kinda István a Székely Nemzeti Múzeumban, Miklós Zoltán a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeumban, Szócs Levente a gyergyószentmiklósi Tarisznyás Márton Múzeumban dolgozik, Salló Szilárd a Csíki Székely Múzeumban tevékenykedett, Vajda András jelenleg a Sapientia Egyetem Marosvásárhelyi Karainak Alkalmazott Társadalomtudományi Tanszékén oktat. Tizenöt-húsz éve nagyjából egy időben jártak egyetemre Kolozsvárt a néprajz szakra, aztán ki így, ki úgy elhelyezkedett. Külön-külön is a középgeneráció sikeres kutatói, könyveik jelentek meg, kiállításokat rendeztek, doktoráltak. Azt bizonyítják, hogy van megújulásra képes belső erő az erdélyi néprajzi muzeológiában, és hogy a szakmánk nem csak idejétmúlt dolgokkal

Mohay Tamás (1959) – néprajzkutató, egyetemi tanár, ELTE BTK Budapest, mohayt@elte.hu

¹ A példatárral tele a padlás (= internet). *Nipszon anomémata mé monan opszin* – „Mosd le a vétkeket, ne csak az arcodat!” – mondja ma is egyes ókori és középkori templomok keresztelőkútjain a görög felirat, a szenteltvíz lelki hatására utalva.

² Dala László–Kocsis Ferenc: *Az élet útja a Földön*. Bp. 1962. Würtz Ádám és Réber László illusztrációival.

³ Sikeres német film a titkos megfigyelések életrontó hatásairól (*Das Leben der Anderen*, 2006).

foglalkozik, amik csak egy belterjes és vájtfulú közönséget érdekelnek.⁴ Az őket figyelők számára kezdettől fogva nagy öröm látni a szakmai sikereiket, kibontakozásukat, amit a saját szűkebb pátriájukban érthettek el. Ezen a kiállításon (talán a pályakezdet korának folytatásaként is) egymásra figyelve, csapatban dolgoztak, és talán az avatatlan látogató is megérezheti, hogy milyen sok közös gondolkodás, ötletelés és beszélgetés van a megvalósulás mögött. A Miklós Zoltán által vezetett Haáz Rezső Múzeumban 2015-ben a kiállítás látványtervezője Baróti Hunor volt, az ott szereplő alkotók közül Budapesten már nem látjuk Kolumbán Zsuzsa nevét.⁵ Öröndetes, hogy az udvarhelyi kiállításhoz igényes magyarázó katalógusfüzet is megjelent (amit nem hoztak át Budapestre, mert időközben módosították a forgatókönyvet).⁶ A kiállított tárgyak jó része végül is az udvarhelyi múzeumból került ki, de erről nincsen tájékoztatás. A budapesti Nemzeti Múzeumban 2017. november 30. és 2018. április 30. között (volt) látogatható kiállítás már muzeológus szemmel nézve is tele van ötletekkel, akár az installációt, akár a tárgyak összerendezését, akár a vonalvezetést tekintjük. Itt voltaképpen még az is előny, hogy nem valamilyen reprezentatív térben vagyunk, hanem a mélyföldszinten, a ruhatár mellett; a kék és vörös vonalak a hozzájuk tartozó, a felhangzó szövegekre utaló számokkal biztos kézzel vezetnek bárkit.

A kiállításba egy székely kapun keresztül lépünk be, aztán ereszkedünk le a csigalépcsőn.⁷ Nem véletlenül: két székelyföldi életutat látunk a 20. századból, amelyeknek a kezdete és a vége azonos terekben zajlik, közbül azonban két véglelet járnak be. Ilyen persze csak a mesében van, mondhatjuk. Igen, valóban; de melyik mese nem *igaz*? Melyik *igazi* mese nem a valóság mély ismeretén nyugszik, egyúttal annak a mély ismeretéhez vezethet el? Feltéve, ha jól hallgatjuk, jól olvassuk, s nem a „valóságtartalma” izgat, hanem rábízzuk magunkat a saját belső logikájára.

Néprajzi kiállítások sokféle hagyományos felfogását szokhattuk már meg az elmúlt 150 évben. Jankó János, Bátky Zsigmond vagy Györffy István idejében a szebbnél szebb tárgyakat mutatós, műgonddal kifaragott tárlókban és vitrinekben helyezték el azzal a céllal, hogy egymás mellé kerüljön hasonló a hasonlóval, a látogató láthassa a formai típusokat és eltéréseket (akár a latin szólással, *similis simile gaudet*).⁸ Utána Európa-szerte modern lett az enteriőr, az in situ és az áttelepített skanzen, s amikor ezt kezdték elavultnak érezni, jöttek az újabb és újabb gondolatok, koncepciók. Mutassunk be kultúrákat, kultúrák sorozatát, néhány tárgy, felirat, kép segítségével vigyük el a látogatót a sarkvidékre vagy az őserdőbe, és állítsuk fejlődési sorba a kultúra mintázatait (*Az őstársadalmaktól a civilizációkig*, 1979). Szakadjunk el az evolucionista bemutatóktól, láttassuk az életformákat önértékükön. Mutassuk meg a kézműves-mesterségek szépségét, a mesterek gazdag tudásanyagát (*Megvetés és önbecsülés. Igaz történet Ústfoltozóról, Drótotótról, Teknőscigányról*, 2014). Tegyük ki gazdag leleteket, kincseket, könyveket, kegyszereket, mutatós öltözeteket. Vagy vegyük elő régiek szebbnél szebb fényképeit (*Erdélyen innen, Alföldön túl*, 2013). Vagy tegyük egymás mellé sok azonos tárgyat

⁴ Volt idő, amikor elismert szakembertől kapott „ezoterikus” minősítést erdélyi néprajzkutatók munkássága a KJNT székházában.

⁵ A kiállítás teljes udvarhelyi „stáblistája”: <http://www.udvarhely.ro/hirek/anna/>, a budapestié: <https://mnm.hu/hu/kiallitasok/anna-valtozatok-szekely-asszonyorsra>

⁶ *Anna. Asszonyors a XX. században*. Szerkesztette Szöcs Levente. Szöveg Kinda István, Szöcs Levente, Vajda András. Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely 2015.

⁷ A Nemzeti Múzeumban sajnos nem tudták megoldani, hogy a kapu egy portára vezessen, ahogy ez Székelyudvarhelyen megvalósult.

⁸ Hasonló a hasonlóknak örül.

különböző helyekből és időkől, legyen az akár szék, akár cipő (*Bocskor, csizma, paduka*, 2017). Tegyük be az üveges vitrinekbe egyazon anyagból, akár műanyagból készült tárgyakat (*Műanyag*, 2006). Vagy rakjuk össze mindazt, amit kutatók évtizedes munkával, monografikus teljességre törekedve gyűjtöttek össze, például *Átányban (Egy falu az országban)*, 2010).⁹ Ugye emlékszünk? Szerethető és kritizálható volt mindegyik felfogás, módszer, meghaladható volt és ezután is meghaladható lesz, bármelyik mellett döntsön is a kiállítás rendezője. Ami összeköti őket, az a *koncepció*,¹⁰ a megalkotott rendszer, az ötlet, a meglátás, amit egyetlen jobb kiállítás sem nélkülözhet.

Az ANNA kiállítás koncepciója az életút fonalára van felfűzve, ám egészen szokatlanul új módon. Nem egy, a sokaságból kiválasztott embert kapunk (kipreparálva és tálcán felkínálva, ha tetszik, kimerevítve), és nem is különböző életutak tipikusnak vélt töredékeit a maguk követhetetlen változatosságában – hanem mindabból, amit számos életút mint *közös részt* tartalmaz, az alkotók „találtak ki” egy életet, egy embert. Őt nevezték el *Annának*, tudva, hogy a név oda-vissza olvasható. Ilyenformán az életút nem különálló valóság, amit egy elgondolás közvetítésével kiállítással formáltak, hanem maga is a kiállítási koncepció *részeként* jött létre, vagyis éppúgy megalkották, mint ahogy korábban mások a fejlődési sorokat, az életformákat vagy a paradox mondatokat. Csakhogy azokat a megszokásaink miatt talán hajlamosabbak vagyunk érvényesnek elfogadni. Hiszen ha igaz (*lenne!*) a marxizmus alapító atyáinak véleménye, mely szerint *egyetlen tudomány van, a történelem tudománya*, akkor egy „fikción” felépülő kiállítás fölött a (*félreértelmezett*) történelmi hitelesség jegyében akár pálcát is lehetne törni.¹¹ Honnan veszi a bátorságot egy muzeológus, hogy „kitalált történet” legyen a kiállítása vezérfonala? Ha kiállítást rendez, ragaszkodjék a „valósághoz”, ha meg fantáziálni akar, válasszon más műfajt. Ismerős?

Mégsem jogos ez a kifogás. Anna élete ugyanis nem annyira *kitalált*, hanem inkább *megalkotott* történet, a valóság sok-sok árnyalatának színeiben játszik. Anna élete, úgy, ahogy az a kiállításban megjelenik, a maga 1920 és 1990 közötti ivével: megírt *monológ*, ami a látogató számára, egyes szám első személyben, Bocskor Báborka hangján *megszólal*. Kiírva semmi sincs, a látogató egy ügyes mobilalkalmazáson keresztül mindent a fülébe kap. A tárgyak kisebb, jelzésszerű átvezetésekkel együttesekbe, enteriőrökbe rendezve vezetnek végig helyszínről helyszínré, a gyerekkortól az idős korig, az életbe lépés formára igazított mutatók kapujától a szabvány panellakásig. A faragott székely kapu után az utunk levisz a mélyföldszintre, ahol a ruhatár és a büfé társaságában az antik kövek is vannak; szinte „leszállunk a múltba”, akár a régész.¹² Aztán jelzésszerűen látjuk a gyerekkort (ugrálóvár), a parasztház fotóját (nem volt hely valódi homlokzatra), majd belépünk egy csűrbe, ahol (a jegyszédő néni mellett) ezúttal nem a munka eszközei, hanem táncosok fogadnak. Felülről látjuk őket a földön, forognak, pörögnek,

⁹ A Néprajzi Múzeumból felhozott példák elérhetők: <http://neprajz.hu/kiadvanyok/kiallitasi-katalogusok-es-kiallitasvezetok>. Mások mellett emlékezetes volt a veszprémi *Zsákmány. Tárgyak és vágyak a Balatonon* kiállítás (<http://www.ldm.hu/hu/kiadvanyok/zsakmany-targyak-es-vagyak-a-balatonon>). Ezer további példa idézhető lenne.

¹⁰ A szó ’fogantatás’ értelmét az orvosi szaknyelv örizte meg.

¹¹ Eltöprenghetnénk nemcsak az idézett mondat értelmén – ahogy ezt például megtette Glatz Ferenc: *Történetirás korszakváltásban*. (Bp. 1990) –, hanem azon is, hogyan is *Olvassuk Marxot* (Louis Althusser, Buk. 1977); továbbá pl. *A történelem hasznáról és káráról* (Friedrich Nietzsche, Bp. 1989), vagy hogy mit is jelent *A történelem eszméje* (Robin G. Collingwood, Bp. 1987), *A historicizmus nyomorúsága* (Karl R. Popper, Bp. 1989) vagy éppenséggel a maga teljes terjedelmében *A történelmi tudat* (John Lukacs, Bp. 2004).

¹² „...a mai néprajzi gyűjtemények sem mások, mint, hogy így fejezzük ki magunkat, jelenkori régészeti múzeumok”. Lásd Bátky Zsigmond: *Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére*. Bp. 1906. 5.

hangzik a muzsika. Átme gyünk közöttük, aztán a csűr mögött ott a szénakazal (képe) – ahol a sötétben senki sem láthatja, mit csinál a rámenős legény a szülői figyelmeztetést lassacskán maga mögött hagyó 17 éves első bálozóval. Aztán a keresztnél fordulhatunk jobbra is, balra is, akár a valóságos útelágazásoknál. Később látunk parasztházat és polgári otthont, cselédszobát és pártirodát, elszállításra váró gabonászsákokat és hatvanas évekbeli lakótelepi otthont. A parasztszobában és a polgári ebédlőben – felülről odavetítve – csaknem egyazon mozdulatokkal látjuk megteríteni az asztalt, tányérba meríteni a gőzölgő levest. A kiállítás két végpontján, két otthonban két asztal, szinte szimmetrikusan, mégis messze egymástól...

A kettősség, a kétfelé ágazó és ugyanoda megérkező két életút „fordítókorongja” a női élet legmeghatározóbb eseménye, az új élet, a gyermek akart vagy akaratlan megfogása (*conceptio*). Az, hogy ezt ki hogy fogadja, válaszút elé állít mindenkit. Anna kiállítási „énje” ott hasad szét, kettőződik meg, ahol tanácsalanságában letérdepelve fohászkodik, s ahol otthagyja a nevével kihímzett fehér keszkenőjét: a keresztnél. Erről nem is egészen dönthető el, hogy vajon templomban vagy útkereszteződésnél vagyunk. Anna keresztet vesz magára, akárhogyan is dönt titkos terhéről. Megtartja? Nem tartja meg? Ezt a kérdést még ma is sok orvos (!) teszi fel a kezdő kismamáknak (!), ahogy sokan felteszik egymásnak, saját maguknak. Olyan világban élünk, ahol ez a kérdés még természetesnek számít. Mintha az embernek joga és hatalma lenne a más ember, a legvédtelenebb, legrejtettebb, legártatlanabb ember élete fölött dönteni. Mintha nem tudhatnánk napnál világosabban, mintha nem csodálhatnánk látványos ultrahangfelvételeken, hogy a megfogant élet az anya testében van. Nem része annak, mert egy másik DNS-spirál alakítja, és semmi más nem fejlődhet ki belőle, mint egy *másik ember* dobogó szíve és hadonászó keze.

Ezek *mind* készen vannak már a fogantatáskor a génekben, és mind „működnek” a tizenkettedik héten...¹³

Az a falusi társadalom, amelyben Anna nevelkedett, még nem tudta a genetikát és a perinatális tudományt, nem látott bele az anyaméhbe, de tudta, hogy odabent *gyerek* van. És a maga fejével, a családjá és a faluja normarendszerében azt is „tudta”, hogy nincs nagyobb szégyene egy lánynak, mint ha „megesett” lesz. Akkor is ő marad szégyenben, ha a legény vétkének számít, pedig azt is tudhatta mindenki, hogy „ketten voltak ott”.¹⁴ Ő a bűnös: mert van benne egy élet, aki nem elfogadható, aki nem érvényes, akit csak elvetni, kioltani és a testében hordozóját kirekeszteni, szökésbe kergetni lehet. Aki aztán négyszer is könyörög az imájában: *Uram, bocsásd meg a bűneinket!* Ez a hagyomány, ez az erkölcs, ez a parancs. Bármilyen áron ennek kell érvényesülnie.

Súlyos kérdésekhez vezet közel az ANNA kiállítás. Tartózkodóan teszi, nem ítél, nem minősít. Nem emeli piedesztálra, az idealizálás magasába a paraszti kultúrát, és nem is tekinti romlott árunak, válságtermékeknek, ahogy ezt a huszadik századi néprajz, történettudomány egymással évtizedeken keresztül vitázó (rosszabb esetben egymással évtizedeken keresztül szóba sem álló) képviselői olyan sokszor tették.¹⁵ Csak megmutat két utat, az *igen* vagy a *nem* melletti

¹³ Messzire vezetne ezen eltöprengeni, de lesz idő (talán pár száz év múlva), amikor erre a kérdésre is úgy fog visszanezni az emberiség, mint ahogy ma nézünk a rabszolgatartásra vagy a kínvallatásra. – A másik ember, vagy ha tetszik, a *másság* tisztelete egyszer talán e téren is társadalmi szintre emelkedhet.

¹⁴ Ugye mindenki tudja, ki a megesett lány. De hogy ki a „megejtő” legény, azt soha senki nem tudja...

¹⁵ Részletezés nélkül utalok a régibb időből Vargyas Lajos vs. Bibó István, később Hoffmann Tamás vs. Andrásfálvay Bertalan, ill. Hofer Tamás eltérő álláspontjaira.

döntés lehetséges következményeit. Egyikről sem mondja, hogy ez a jellemző, a tipikus, sem azt, hogy ez a többség. Csak annyit mond, hogy *látjátok, feleim, szemtekkel, mik vagyunk...* És kiderül, hogy *bizony: por és hamu vagyunk*. Mert a két döntés után továbbindulva mindkét úton kisebb vagy nagyobb tragédiák következnek. Nem látunk nyugodt, kiegyensúlyozott, boldog pillanatokot, annál inkább jól elrendezett formákat, díszleteket. Az egyik útra térve az eldobott gyermekélet csaknem törvényszerűen vezet szökéshez, a cselédéletbe a városi zsidó családhoz (az elegáns ebédlő és a cselédszoba kettősségébe); aztán az ő deportálásuk után a közösséget, talán az egyívásúakat keresve az elvtársak közé, a pártba, ahol a parasztgazdákat íróasztalok mellett kitalált ideológiáktól vezetve íróasztaloknál kényszerítették az orruk alá tolt *belépesi nyilatkozat*¹⁶ aláírására (a valóság és a hazugság kettősségébe). Közben látjuk az elért eredményekkel hívalkodó plakátokat, az íróasztal kinyitott fiókjában a propagandafüzeteket. Aztán jön a városi munka a varrodában, majd a „megnyugvás”, hogy már nem kell a tűzifáról gondoskodni, meg lehet venni a lisztet és a krumplit (a hiszékenység és önámítás kettőssége). Blokkolás, tévé, falvédő – a teljes magányban, ahol már senki sem terít asztalt, és nem meri ki a tányérba a levest sem másnak, sem magának.

Nem jó? Mást akarunk? *Indulj el egy úton*, az elágazás után a másik irányba¹⁷ kövessük azt az Annát, aki megszüli a fiát, aztán a falujában férjhez megy egy vénlegényhez, felneveli a kis Ferit, aki húszévesen eltűnik külföldön, és csak a hátrahagyott levele marad utána. Az asszony elápolja a férjét, a megmaradt gazdaságot elorozzák a párt megbízásából tevékenykedő agitátorok, s odaérünk az íróasztal másik oldalához, aminek a fele itt, fele ott, a kettő között nincs átjárás, s ami látszik, az is csak az elvlasztó üvegfalon keresztül. Majd a városi munka a rajoni néptanács titkárságán, aztán a panellakás: tévé, falvédő és a többi...

Megfelelés és áldozat, törekvés és kifosztottság, az idillikus formák, díszletek közt.

A tárgyak ebben a kiállításban nem élnek önálló életet, nem szerveződnek saját jogon rendszerbe, csak az életút belső logikája fogja őket össze. Ezt pedig egyes szám első személyben halljuk. Ugorhatunk az egyes részek között, de ha végig akarjuk hallgatni, real-time-ban kapjuk, nem olvashatunk gyorsolvasással falra tett szövegeket. Noha Annát semmilyen formában nem jeleníti meg a kiállítás, a történetben valamiért mégis elhangzik két valóságos név: a vénlegény férj Málnási Ferenc, a székelyudvarhelyi zsidó gyáros pedig Weinberger Jakab. Nem tudjuk, honnan váltak Anna életének szereplőivé, talán nem is fontos; az biztos, hogy nem „valóságos” szereplőkről van szó (jó néhány „valóságos” Weinberger Jakab és Málnási Ferenc található az interneten másutt). A szemérmes távolságtartás megóvja a kiállítás rendezőit attól, hogy a leghalványabb utalásokat tegyék számos valóságos vagy *megalkotott* Annára, akik ugyancsak sorsuk keresztjeit hordozzák.¹⁸

Akik a két úton végigjárják a kiállítást, a *valóság érdes felületét* tapinthatják meg.¹⁹ Egyszerre többet is. És elgondolkodhatnak rajta, mennyi választás, mennyi döntés áll mindegyik lépés mögött. Menjek vagy maradjak? Házasodjak? Szolgáljak vagy ne szolgáljak? Higgyem el,

¹⁶ Papp Ferenc és Papp Zsolt háromrészes dokumentumfilmje a kollektív gazdaságok megszervezéséről (2013).

¹⁷ *Indulj el egy úton...* számos változatban feldolgozott moldvai népdal a tiltott szerelemről – egyebek között címadója lett Kallós Zoltán életmű-kiállításának is a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban.

¹⁸ Az *Anna* név a zsidó és a keresztény kultúrkörben is nagyon kedvelt. Jézus bemutatásakor a templomban az idős Anna prófétaasszony is ott volt Simeon mellett, ők látták meg a megszületett gyermek *igazi* természetét. Édes Annára vagy Anne Frankra asszociálni szinte már közhelyszámba menne...

¹⁹ Clifford Geertz: Sűrű leírás. In: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Bp., 1994. 170–199.

amit belém sulykolnak, vagy próbáljak ellenállni? Ragaszkodjak a javaimhoz, vagy próbáljak belenyugodni, hogy elvették? Menjek a fiam után, vagy hagyjam a sorsára? Mennyi döntés: ezen túl mennyi *elmaradt* döntés. Elgondolkozhatunk rajta, hogy vajon mennyire világosak a választak abban a társadalomban, amelyben a *tekintély és bizalom*²⁰ oly távol van egymástól. Ahol hiányzik a bizalom egymás iránt, a formák uralma szorít, a személyes és az erkölcsi tekintélyi viszonyok adják meg a gondolkodás kereteit, ott kérdezni sem igen lehet. A dilemmák nem kimondhatók, ezért válasz sincs rájuk. A kényszerek egyenes utat nyitnak a kényszerítéseknek, ki- vagy visszaút alig van. Erős lehet a benyomásunk – mert annyira valóságos és ismerős, amit látunk –, hogy aki sínre került, az onnan már le sem tud jönni. Csak kisiklani, összetörni – mert *darabokra szaggattatol*.²¹ S ezen a ponton rögtön feltámadnak a kérdéseink: biztos? Biztos, hogy aki elszökik, cselédnek kell hogy álljon? Biztos, hogy aki vénlegényhez megy férjhez, annak a fia elszökik otthonról? Biztos, hogy ugyanoda érkezik az életünk, akár így, akár úgy döntöttünk? A válasz természetesen: biztosan nem. A kiállítás készítői maguk is minden ponton döntést hoztak, amikor a valóságtapasztalataikból és megszerzett tudásukra támaszkodva megalkották Anna élettörténetét. Ha minden elágazásnál egy-egy újabb életsorsot akartak volna kibontani, akkor egy ágrajzszerű, bokorszerűen összetett és természetesen egy valóságos kiállításban megvalósíthatatlan rendszert kellett volna megalkotni. Izgalmas projekt lenne, akár szerepjáték gyanánt is. Lett volna mire támaszkodni, hiszen évtizedek óta bőven olvashatunk falusi önéletrírásokat – nemcsak a Székelyföldről, hanem szerte a magyar világokból s azokon messze túl is –, s aki esetleg ezt mégsem teszi, az is bőven találkozik ismerős életutakkal. A rendezők jó pár életrajzra hivatkoznak is katalógusukban, egyikük, Szöcs Levente pedig kifejezetten a gyergyói népi önéletrírásokat választotta doktori értekezése témájának.²² A néprajzos pedig mi mást tenne, mint hogy élő emberek személyes történeteit hallgatja meg? S mi mást tesz, mint hogy ezekből alkotja meg a saját személyes tudását?²³

Talán nem is olyan távoli a hasonlat, amikor írók teljesítménye jut az eszünkbe. Nem valami hasonlót képvisel Móríc *A boldog embere*, Csalog Zsolt *Parasztregénye* (hogy csak a legismertebbeket említsük), amikor *valóságos* emberéleteket mutatnak be, amelyekben az író és az elbeszélő *saját* szavai szétválaszthatatlanul egybeolvadnak egymással? A szerzőkben megfogant egy koncepció arról, ki is Joó György, ki Mohácsi Bálintné, és megírták. Mi meg boldogan olvassuk regényeiket. Az irodalom más műfaj, de hitelességen nem versenyeztethető, nem feljebbvaló és nem alább való azoknál, akik a saját szavaikkal mondják el életüket, mint Kocsis Rózsi a *Megszépült szegénység* vagy Györi Klára a *Kiszáradt az én örömem zöld fája* c. könyveikben.²⁴ Noha más a megközelítésük, nem vonható kétségbe, hogy a maguk módján ezek is pontosan és élesen világítanak rá a valóságra.

Hatásos és valóságközeli kiállítás az ANNA. Nem azért, mert a 20. századi női élettörténetek extenzív teljességét adja, hanem azért, mert odavezeti a látogató gondolatait és érzéseit sok általa is ismert, megtapasztalt hasonló úthoz, és erős töprengésekre készíti. Biztos vagyok benne, hogy amennyire ez az asszony székely, ugyanannyira egyetemes is: valódi tükröt csilanthat meg nemcsak magyarok, hanem éppen annyira románok, szászok, cigányok vagy akár

²⁰ Mészáros Csaba kiváló könyve két szibériai faluról (Bp. 2013).

²¹ Bánffy Miklós regénytrilógiájának harmadik része (Kvár 1940).

²² Szöcs Levente: *20. századi gyergyói népi önéletrajzok. A népi önéletrírás funkciói*. Kvár 2011.

²³ Lásd Polányi Mihály alapvető könyvét: *Személyes tudás. Úton egy posztkritikai filozófiához*. (Bp. 1994).

²⁴ A hitelességet jó megkülönböztetni az esztétikai minőségtől, amiről itt nem esik szó.

szlovákok, lengyelek, s szerte Európában sokak számára, akiknél az irgalmatlan szégyennel nyomatékosított *bármí áron* parancsa felülírja az élet valódi értékét.

Egy-egy tárgyról, együttesről bővebben szólni itt nincs tér, de említésre méltó és szívszorító, amikor a polgári otthon ebédlőszekrényére ültetett játékmacin ott a sárga csillag, vagy a szekérre felhalmozva ott a gazdasági felszerelés, amit visznek a *közösbe*. Különösen is emlékezetes marad a kiállításban az az egyetlen tárgy, amely nem múzeumi gyűjteményből való, hanem egy fiatal székelyudvarhelyi képzőművész, *Jakab Gidó Szende* készítette a látogatók írásából szerkesztett kötet borítója számára.²⁵ A „vízválasztó”, az útelágazás igen erős felkiáltójele ez. Az árnyképként látszó fejkendős bábaasszony, az „angyalcsináló” (Rebi, ahogy Annától hallhatjuk) figurája mellett a falra akasztva láthatunk valamit, amiben egy közönséges fém teaszűrőt ismerünk fel. Lóg a szögön a térben, nincs megtámasztva, megtámogatva, akár a szél is lefújhatná. Falra vetett árnyéka akár egy kismama profilja is lehetne. Csakhogy ez a hétköznapi teaszűrő a domború oldalán ki van „hímezve” piros fonallal, keresztaszemes öltéssel. A minta népi, láthatunk benne négyzetet is, keresztet is: minden szép és jó. Ámde a fonálcsozó a homorú oldalon elvarratlanul, összegabalyodva folytatódik, a hímzésben mintaszerűen elsimított szálak odaát kuszán omlanak le – akárha kiömlött vér folyna. A szépen domborodó has túloldalán vagyunk, ahol az ember élet-halál urának képzeli magát. És a megformált minta szétfoszlik, az anyaméhben űr maradt...

Nem követhetjük végig a kiállítás fogadtatását, ezt majd megteszik az alkotók, ha egyszer lesz kedvük hozzá. Ami biztos: a legmagasabb fokú elismerés és a tiszteletteljes főhajtás jár ki a muzeológusoknak, minden közreműködőnek, valóságos és megalkotott szereplőknek. Alkotók, valóságos és megalkotott szereplők és minden közreműködő előtt. És csak azt kívánhatjuk, hogy az alkotók összetartása maradjon meg a közös útjukon, és legyen még erejük, kitartásuk és fantáziájuk együtt (is) dolgozni fizikai, lelki és szellemi távolságok és különbségek ellenére és mellett is. Sokakat megörvendeztethetnek vele.

Reflections on the Condition of Women. Anna. The Exhibition of the “Haáz Rezső” Museum from Odorheiu Secuiesc in the National Museum, from to 29 November 2017 to 30 April 2018.

Keywords: museology, life-story, decision-making, Szeklerland, the “Haáz Rezső” Museum in Odorhei, Hungarian National Museum in Budapest

An exhibition titled ANNA was presented in the Hungarian National Museum in Budapest from November 2017 through April 2018. The exhibition told the imaginary story of a woman in the mid 20th century Székelyföld, who had to decide whether or not to keep her unexpected baby. The exhibition guided the visitors through the two different directions her story could take based on her decision. At the end of the exhibition, the two routes met in the same spot. In his essay the author analyzes the exhibition, and raises questions about social rules and about the respect of human life.

²⁵ *Anna-sorsok. Válogatás a Haáz Rezső Múzeum pályázati kiírására készült irodalmi művekből.* Szerk. Ivácsony Zsuzsa, Szabó Károly, Tófalvi Zsuzsa. Székelyudvarhely, 2015.